

Огляд демократичних інститутів України під час війни

Ця публікація підготовлена Democracy Reporting International, Коаліцією Реанімаційний Пакет Реформ та Центром політико-правових реформ.

Автори:

Маргарита Хвостова, менеджер з адвокації Коаліції Реанімаційний Пакет Реформ (Коаліція РПР)

Юлія Кириченко, співголова Ради Коаліції РПР, член Правління Центру політико-правових реформ

Міхаель Майер-Резенде, виконавчий директор, Democracy Reporting International

Рецензенти:

Ольга Лимар, виконавча директорка Коаліції Реанімаційний Пакет Реформ

Денис Давиденко, керівник відділу адвокації та міжнародних відносин Коаліції РПР

Юрій Микитюк, Керівник регіональних програм, старший менеджер адвокації Коаліції РПР

Пол Зубков, менеджер Європейської програми, Democracy Reporting International

Олександр Якименко, директор представництва в Україні, Democracy Reporting International

Олександр Марусяк, д.ю.н., запрошений науковий співробітник Школи права ім. Дедмана Південного методистського університету (SMU) / експерт Центру політико-правових реформ (до березня 2023)

Березень 2023 року

Обкладинка: freerik.com

Ця публікація доступна за ліцензією Creative Commons Attribution Non-Commercial 4.0 International.

Network^{of}
European
Foundations

Ця публікація була підготовлена за підтримки Мережі європейських фондів. Відповідальність за зміст покладається на авторів, і зміст може не обов'язково відображати позицію NEF або фондів-партнерів.

Огляд демократичних інститутів України під час війни

Підсумок:

- У той час як про характер української демократії після війни тривають певні дискусії, про демократію під час війни говорять мало. Однак те, що відбувається нині, вплине на те, що буде після війни. Велика війна — це серйозний стрес-тест для будь-якої країни, що демократизується.
- Повномасштабне вторгнення Росії в Україну не поклало край українській демократії. Хоча демократичні права були обмежені в умовах воєнного стану, що є виправданим згідно з міжнародним правом у контексті масштабної надзвичайної ситуації, демократичні інститути України продовжують функціонувати.
- Деяко парадоксально, але деякі довгострокові реформи, попри війну, можна прискорити, щоб пришвидшити вступ до ЄС. Хоча цей момент позитивний, є ризик недостатнього громадського обговорення та підтримки реформ. А це може послабити їхнє сприйняття в майбутньому.
- Хоча цей документ охоплює лише окремі демократичні інститути, найбільший поштовх до розвитку демократії в Україні може дати підтримка українського суспільства. Демократія як політична система — діаметрально протилежна російській автократії, яка руйнує Україну з 2014 року. І саме демократію обирає більшість українців.

Що стосується ключових демократичних інститутів, то ось наші висновки:

• **Президентство:** Президент Володимир Зеленський — це постать, що надихає. Його рішення залишитися в Києві після 24 лютого 2022 року, всупереч прямій загрозі життю, було важливим для українського опору. Як головнокомандувач воєнного часу, він має значні повноваження. І хоча не було жодних тривожних сигналів, важливо, щоб стабільність українських інституцій не залежала від однієї людини. Існує певне занепокоєння щодо Офісу Президента. Це інституція без конституційного якоря, але надзвичайно потужна. І цей аспект після війни потрібно переглянути.

• **Парламент:** Позитивний момент у тому, що Верховна Рада (парламент України) ніколи не припиняла свою роботу попри війну — навіть коли воєнні дії вирували навколо Києва. Комітети та пленарні засідання продовжували засідати, голосувати та ухвалювати рішення. Парламент, однак, припинив публікувати свій порядок денний, трансляції пленарних засідань і засідань комітетів. Це законно, зважаючи на безпосередні ризики для безпеки країни та високопосадовців, пов'язані з

розкриттям місць проведення засідань, а також з операціями психологічного впливу Росії, спрямованими на розкол українського суспільства. Водночас публікація порядку денного в тій чи тій формі підвищить прозорість і залучення громадськості. Якщо законодавчі акти публікують після того, як їх ухвалює парламент, громадянське суспільство може долучитися до обговорень лише у короткий проміжок часу до того, як президент підпише проект закону. Хоча в минулому це спрацьовувало, такий процес не є ідеальним.

• **Вибори:** Згідно з виборчим календарем, наступні парламентські вибори мають відбутися восени. Наразі неможливо планувати вибори з огляду на активну фазу війни, оскільки Конституція України забороняє їх проведення в умовах воєнного стану. Тому цілком можливо, що термін повноважень цього парламенту продовжать і після осені 2023 року. Навіть якщо до того часу бойові дії припиняться, проведення виборів буде пов'язане зі значними практичними труднощами, оскільки частину потрібної інфраструктури зруйновано, а багато громадян України стали внутрішньо переміщеними особами або біженцями за кордоном. Ці виклики спричинили дискусії про зміну виборчої системи, щоб полегшити голосування для переміщених осіб, зокрема за допомогою електронного голосування. Це могло б підвищити рівень безпеки. Тому важливо досягти міжпартійного консенсусу щодо ключових змін у виборчій системі для повоєнних виборів, щоб уникнути заангажованості.

• **Судова система:** Судова система була однією з найскладніших сфер для змін в Україні протягом багатьох років. Війна поставила перед нею новий масштабний виклик, який виходить далеко за межі того, для чого зазвичай призначена будь-яка судова система, — розслідування ймовірних широкомасштабних російських воєнних злочинів. (До речі, Міжнародний кримінальний суд також розслідує ці злочини на підставі звернень близько 40 держав і визнання Україною юрисдикції Суду.) Українська влада продовжила деякі судові реформи, зокрема через майбутній вступ України до ЄС. Також було досягнуто певного прогресу в боротьбі з корупцією. Це важливо, бо забезпечить оборонний потенціал України від хабарництва.

• **ЗМІ та громадянське суспільство:** На свободу ЗМІ воєнний стан наклав обмеження, переважно пов'язані з поширенням інформації, яка може загрожувати безпеці армії та цивільного населення. Відколи Росія розпочала повномасштабну війну, усі телеканали транслиували однакову програму (телемарафон «Єдині Новини») на шкоду представленню плюралізму думок. У цей період зріс вплив альтернативних платформ інтернет-медіа. Українське громадянське суспільство зіткнулося з викликами повномасштабної війни, але продовжує свою роботу, а волонтери та благодійні організації збирають значні пожертви на військову та гуманітарну допомогу.

Вступ

Війна — це своєрідний краш-тест для інститутів демократії. Вона вимагає рішучих, гнучких і швидких дій від виконавчої гілки влади і, зокрема, від її служб безпеки. Війна Росії проти України є екстремальним випадком — відбулася масована атака величезної країни, яка прагне розширити свою територію. Такого прецеденту не було з 1945 року. Російські військові зусилля охоплюють військові засоби, а також кібервійну та систематичні операції впливу. Оскільки війна відбувається на території України, вона створює максимальне навантаження на здатність країни підтримувати демократичні інститути, в основі яких стабільність, здатність до обговорення та прозорість.

Міжнародне право визнає, що під час війни права людини та демократичні інститути можуть обмежувати, але лише за необхідності та до певної межі. Оголошення воєнного стану Указом Президента України 64/2022 від 24 лютого 2022 року, підтверджене парламентом (Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102), дійсно містило перелік обмежень прав людини. Уряд України належно [повідомив](#) Організацію Об'єднаних Націй про ці обмеження зобов'язань — за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (МПГПП) та Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ).

Розвиток української демократії, по суті, є однією з причин російської агресії. Відтоді, як українці вирішили зробити свою країну більш демократичною під час революції на Майдані у 2014 році та вільно обрати власний зовнішньополітичний курс, російський уряд відповів війною. Повномасштабне російське вторгнення 24 лютого 2022 року стало лише останнім кроком ескалації війни, яку Кремль розпочав у 2014 році.

Опитування, проведене в серпні 2022 року, показало, що для **95 %** українців важливо, щоб Україна стала повноцінно функціонуючою демократією. Поки що три гілки влади в Україні залишаються функціональними навіть попри те, що боротьба за відновлення територіального суверенітету країни триває в різних формах вже майже дев'ять років.

Під час конференції [«Збереження та розвиток демократії в Україні: Які поточні та майбутні виклики демократичної трансформації?»](#), яку організували Demoscasy Reporting International, Центр політико-правових реформ та Коаліція Реанімаційний Пакет Реформ 21 вересня 2022 року в Києві, українські та міжнародні експерти й особи, відповідальні за ухвалення рішень, підбили підсумки того, що змінилося в Україні в умовах воєнного стану.

Цей документ ґрунтується на результатах цієї конференції й розвиває деякі питання далі. Він зосереджує увагу на ключових демократичних інститутах, не пропонуючи ширшої оцінки змін в українському суспільстві та його настроях. Важливо зазначити, що не всі зміни, перелічені нижче, становлять загрозу для української демократії, а проте вони потребують моніторингу.

Президент

Основні загрози та зміни:

- Концентрація влади та надмірна залежність від однієї особи
- Політичний вплив Офісу Президента

Президент Зеленський став символом мужності та стійкості, починаючи з його відмови покинути Київ після повномасштабного російського вторгнення, ризикуючи своїм життям. Його приклад мотивував представників усіх інших інституцій залишитися і продовжувати свою роботу. Демократична система вижила і була підтримана під час воєнного стану.

Імідж, який створив Зеленський, став запевненням для українських партнерів, що в Україні є сильна політична воля забезпечувати функціонування політичної системи і боротися за її виживання. Всупереч російським планам, в українському уряді не виникло вакууму.

У такий спосіб Зеленський став сильним президентом. Утім, це загрожує тому, що стабільність політичної системи стане надмірно залежною від однієї особи, а не від стабільності інституцій, навіть якщо президент не перевищив своїх конституційних повноважень. Досі всі гілки влади продовжували свою роботу і забезпечували функціонування системи стримувань і противаг відповідно до Конституції.

Окрім особи президента з його конституційною роллю та правами, існує Офіс Президента. Це [завжди](#) була потужна інституція, а нині — і поготів. Водночас Конституція України не передбачає меж для його ролі та повноважень. Указ [Президента](#), який визначає її компетенцію, вказує цю інституцію як консультативно-дорадчий орган. Однак на практиці вплив Офісу, а особливо його керівника, є набагато [значнішим](#), ніж це визначено формально. Нинішнього керівника Офісу Президента Андрія Єрмака було названо «найвпливовішою людиною в Україні після президента» в [листі](#) до членів Конгресу США, який у 2021 році надіслав офіс Ігоря Пастернака, американського бізнесмена українського походження. З початком війни вплив Офісу Президента зріс. Тепер він є центральним виконавчим гравцем у воєнних діях (його представники також увійшли [до складу](#) переговорної групи з Росією в березні).

Хоча роль Офісу Президента можна було б інтерпретувати як допомогу в реалізації політичної ролі Президента, насправді Офіс та його керівник відіграють вагомий роль у системі влади в Україні. Це слід переглянути після закінчення війни.

Парламент

Основні загрози та зміни:

- Порядок денний парламентських сесій не публікують
- Інформація про зміст парламентських сесій та засідань комітетів — обмежена
- Зростання політичної ролі військових
- Менш інтенсивна співпраця з Європейським парламентом (ЄП)

Український парламент продовжував функціонувати під час війни, попри страх перед російською окупацією столиці в перші дні повномасштабного російського вторгнення. Переважна більшість парламентарів залишилася на місцях і продовжувала виконувати свої ролі та функції. Законодавство було обговорено й ухвалено, а комітети працювали. Однак воєнний стан суттєво змінив робочий процес парламенту. Парадоксально, але навіть попри те, що продуктивність роботи парламенту зросла, якщо порівнювати з мирним часом, довіра до нього в умовах воєнного стану [знизилася](#).

Відсутність публічного порядку денного парламентських сесій:

Найголовніше, що з 24 лютого 2022 року не публікують порядку денного пленарних засідань парламенту. Це означає, що громадяни та зацікавлені сторони до офіційної публікації не можуть відстежувати, які законопроекти розглядали депутати. Це перешкоджає громадськості брати участь в обговоренні законопроектів.

Єдиною точкою впливу громадськості залишається період між ухваленням закону парламентом і його підписанням президентом та набуттям чинності. На цьому етапі зацікавлені сторони можуть спробувати переконати президента накладити вето на закон і відправити його назад. Такі прецеденти вже відбувалися. Наприклад, після ухвалення парламентом 8 грудня 2022 року [законопроекту № 8271](#) про особливості проходження військової служби в умовах воєнного чи бойового стану — активісти звернулися до Зеленського з петицією про накладення вето на цей закон, вказавши на проблеми з прозорістю під час ухвалення такого важливого акту.

Іншим помітним випадком занепокоєння стало ухвалення [законопроекту № 2846-IX](#) про відбір суддів до Конституційного Суду України. Венеційська комісія Ради Європи [опублікувала висновок](#) щодо законопроекту, у якому рекомендувала внести суттєві зміни, зазначивши, що вона отримала документ занадто пізно, після того, як його вже розглянув парламент. Президент все одно підписав закон, тож тепер парламенту доведеться вносити до нього зміни, щоб врахувати рекомендації Венеційської

комісії. Якби процес розгляду законопроекту в парламенті був більш прозорим, Венеційська комісія та українське громадянське суспільство мали б змогу переконати парламент внести потрібні зміни ще до ухвалення закону.

Отже, публікація порядку денного парламенту сприятиме демократичному процесу законотворчості, особливо в умовах, коли вступ до ЄС вимагатиме проведення численних правових реформ. Хоча основним принципом має бути публічність порядку денного, у виняткових випадках деякі пункти може бути відредаговано, якщо це потрібно з міркувань безпеки.

Відсутність онлайн-трансляцій парламентських засідань:

До повномасштабного вторгнення всі пленарні засідання парламенту та засідання комітетів транслювали онлайн. Після нападу цю практику було призупинено. У цьому випадку з міркувань безпеки виправдано, щоб Росія не мала даних про точний контекст дискусії, інформацію про депутатів та час, коли вони збираються на засідання. Усі ці дані можуть допомогти ворогу скоригувати ракетні удари або спланувати пропагандистські операції. Однак вкрай важливо відновити цю практику, щойно загроза державності України мине.

Зростання політичного представництва військових:

За час війни військові здобули безпрецедентний рівень суспільної довіри та підтримки. Це почалося з початком війни з Росією у 2014 році, і ця тенденція, ймовірно, буде ще більш помітною після закінчення війни. Згідно із [загальнонаціональним опитуванням](#), проведеним у серпні 2022 року, Збройні сили України мали вищий рівень довіри (95 %), ніж президент, а волонтери та військовослужбовці отримали дуже високі показники, якщо порівнювати з іншими політиками. Багато волонтерів та військовослужбовців також були залучені в політику. Долучення військових до політики може стати проблемою для демократичних країн, де армія має бути підлеглою цивільному контролю, а не навпаки.

Позитивний момент у тому, що, попри майже 9 років війни, в Україні не з'явилося жодної політичної партії військового спрямування. Натомість добровольці та військовослужбовці, зацікавлені в політичній кар'єрі, поповнили лави інших політичних сил. Від початку повномасштабного вторгнення військові залишаються осторонь політичних дебатів і не вступають у публічні суперечки з цивільним керівництвом у будь-який суттєвий спосіб. Залишається з'ясувати, чи збережеться така тенденція, особливо у разі виборів.

Уповільнення співпраці з Європейським Парламентом:

Інтеграційні процеси з Європейським Союзом позитивно позначилися на демократичних практиках українського парламенту.

Вимоги Угоди про асоціацію з ЄС та рекомендації Європейської Комісії в контексті надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС сприяли ухваленню низки законів, які зміцнюють демократичні інститути в Україні.

Зокрема, створення більш прозорих [процедур відбору](#) суддів для центральних судових установ, запровадження ефективнішого [регулювання діяльності ЗМІ](#) та посилення захисту прав [національних меншин](#).

Український парламент також тісно співпрацює з Європарламентом з 2014 року. Наприклад, у 2015 році на запит українського парламенту ЄП опублікував так званий Звіт Кокса [«Про внутрішню реформу та розбудову спроможності Верховної Ради України»](#), який мав на меті допомогти українським парламентарям підвищити ефективність роботи законодавчого органу. Після повномасштабного вторгнення Росії в лютому минулого року співпраця з Європарламентом стала менш інтенсивною. Важливо продовжувати та нарощувати її після війни, особливо з огляду на перспективу вступу України до ЄС. ЄП має розглянути шляхи збереження рівня підтримки та співпраці з Верховною Радою України всупереч численним викликам.

Вибори

Основні загрози та зміни:

- Час і спосіб проведення наступних виборів (парламентські вибори мають відбутися восени цього року, згідно з виборчим календарем)
- Голосування внутрішньо переміщених осіб та біженців за кордоном
- Масштаби голосування на окупованих територіях

Україна успішно проводила регулярні конкурентні багатопартійні парламентські та президентські вибори з моменту здобуття незалежності (за винятком 2004 року, який призвів до Помаранчевої революції), і в країні часто відбувалася зміна влади. Ситуація війни може поставити це під сумнів у різний спосіб:

Час проведення виборів:

Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, вибори повинні відбуватися «періодично», щоб поновлювати легітимність влади. Відповідно до регулярного виборчого календаря, в Україні наступними мають відбутися такі вибори:

- Парламентські вибори, осінь 2023 року
- Президентські вибори, весна 2024 року
- Місцеві вибори, осінь 2025 року

Однак, згідно з Конституцією, вибори не можна проводити під час воєнного стану. Очевидно, що з суто практичного погляду, під час цієї війни вибори провести не вийде. Парламентські вибори, заплановані на осінь, будуть першими, які доведеться відкласти, якщо війна продовжиться. У політичних колах обговорюють низку варіантів розв'язання цієї проблеми. Наразі пропонують три варіанти термінів проведення виборів:

- 1) *Проведення виборів за чинним календарем* — у жовтні 2023 року. Цей варіант можливий лише за умови, що війна в нинішньому вигляді завершиться не пізніше літа, щоб забезпечити час для проведення виборчих кампаній.
- 2) *Проведення виборів одразу після закінчення війни*. Проведення виборів одразу після закінчення війни. Якщо війна триватиме більшу частину 2023 року, нинішній парламент працюватиме довше, ніж передбачено п'ятирічним конституційним терміном. Проведення позачергових виборів одразу після війни забезпечило б оновлення демократії, але не дало б змоги партіям і кандидатам провести передвиборчу кампанію, бо післявоєнні виклики диктуватимуть інші пріоритети. Крім того, виборча адміністрація може виявитися не готовою (див. нижче).

3) Відкласти наступні вибори до посилення всіх партійних інституцій та виборчих органів. Цей варіант забезпечить рівні можливості для партій і надасть виборчим органам час для організації виборчого процесу. Як і у випадку з варіантом 2, це також означатиме, що нинішній парламент залишиться при владі на невизначений період.

Кожен варіант має свої сильні та слабкі сторони, і, зважаючи на всю невизначеність, пов'язану з війною, наразі не можна ухвалити жодного рішення. Однак було б корисно досягти міжпартійної згоди щодо мінімальних умов, які потрібно виконати для проведення парламентських (та інших) виборів у майбутньому. Така згода дала б змогу керувати очікуваннями і запропонувала б усім сторонам справедливі рамки для підготовки.

Слід також мати на увазі, що війна може продовжуватися в різних формах. Де-факто Росія веде неоголошену війну проти України з 2014 року, але протягом багатьох років військова активність обмежувалася фронтом на Донбасі. Україна провела вибори в цих умовах. А ось ситуація в майбутньому може бути складнішою, ніж бінарний варіант «війна / не війна».

Виборча система для парламентських виборів:

Виборча система для парламентських виборів була предметом активних дискусій з моменту здобуття Україною незалежності в 1990-х роках. Перші післявоєнні вибори можуть створити особливі виклики, які здатні вплинути на виборчу систему. Наприклад, якщо є намір провести парламентські вибори якнайшвидше в умовах, коли багато виборців все ще можуть бути переміщеними, а виборча інфраструктура перебуває в незадовільному стані, найпростіше реалізувати загальнонаціональну пропорційну систему. Тоді виборці могли б голосувати з будь-якої точки країни, без потреби прив'язувати свої голоси до конкретних виборчих округів.

Адміністрація виборів:

Під час проведення парламентських виборів перед виборчою адміністрацією постане багато важливих питань, пов'язаних з:

- **Реєстрами виборців.** Чи є вони повними? Скільки даних було втрачено або знищено під час війни? Чи всіх виборців було враховано?
- **Фізичною інфраструктурою.** Якою мірою будуть доступні типові виборчі приміщення (школи, університети, інші громадські будівлі)? Скільки з них було зруйновано внаслідок російських атак? Які є альтернативи?
- **Людськими ресурсами.** Чи зможе виборча адміністрація зібрати персонал для організації та проведення загальнонаціональних виборів?

Доступність для переміщених осіб та біженців:

Війна змусила мільйони українців покинути свої домівки. За даними [Міжнародної організації з міграції \(МОМ\)](#), станом на жовтень 2022 року налічувалося 6,5 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а [УВКБ ООН](#) повідомляє, що 7,8 млн українців переїхали до інших європейських країн після початку повномасштабної війни.

Дати змогу цим людям проголосувати — великий виклик. Наскільки складним буде голосування для ВПО — залежить від виборчої системи (у випадку парламентських виборів). Для тих, хто виїхав за кордон, актуальною буде проблема доступу до виборчих дільниць. Традиційно громадяни за кордоном голосували в українських посольствах. Утім, це буде нереально в країнах, де кількість українських біженців становить сотні тисяч або мільйони. Потрібні інші рішення (наприклад, поштове або електронне голосування) у співпраці з країнами, що приймають українців.

Виборчі права мешканців Криму та Донецької і Луганської областей:

Український уряд чітко дав зрозуміти, що Збройні сили України зроблять усе можливе для звільнення територій, анексованих Росією з 2014 року, і відновлення міжнародно визнаних кордонів України. Плани реінтеграції цих територій потрібно ретельно зважити, враховуючи, що багато мешканців покинули свої домівки. Ті, хто залишилися, живуть в умовах окупації, а нових мешканців переселили з Росії.

Ухвалення рішення щодо голосування на цих територіях буде складним процесом, і його слід обговорити заздалегідь, заважаючи на міжнародні зобов'язання у сфері прав людини.

Впровадження електронного голосування та електронного підрахунку голосів:

Від високопосадовців пролунала низка [заяв](#) про те, що запровадити електронне голосування можливо вже на наступних виборах. Електронне голосування, справді, могло б розв'язати деякі специфічні проблеми, спричинені російською війною. Це полегшило б голосування з будь-якого місця (в Україні чи за кордоном) і навіть дало б змогу виборцям голосувати за конкретні виборчі округи. Тому навіть якщо виборець не може бути присутнім у певному виборчому окрузі (де він зазвичай проживає і зареєстрований), його голос можуть зарахувати до цього округу. Це також полегшило або зняло б тягар створення фізичної виборчої інфраструктури, а саме — великої кількості виборчих дільниць. До того ж Україна має високий рівень диджиталізації, що може сприяти запровадженню електронного голосування.

Однак електронне голосування має низку ризиків. У багатьох країнах з розвинутою демократією цю практику не було запроваджено через занепокоєння щодо чесності виборів. Електронне голосування — це виклик для таємниці голосування, оскільки неможливо встановити, що особа, яка голосує в електронному вигляді з будь-якого місця, робить це наодинці. Цілком можливо, що члени сім'ї або інші люди можуть спробувати вплинути на її рішення.

Деякі країни, зокрема Естонія, широко використовують е-голосування і задоволені ним, але його запровадження в більшості випадків було результатом тривалого процесу, спрямованого на забезпечення цілісності системи. Україна може не мати часу та бажання зосереджуватися на цьому питанні, зважаючи на багато інших нагальних проблем, які їй доведеться розв'язати.

Щобільше, систематична кібервійна Росії проти України створює додатковий ризик російського втручання у цей чутливий політичний процес. Наразі усталене паперове голосування, просте для розуміння та децентралізоване у своїй реалізації, може бути найбезпечнішим варіантом. Звичайно, будь-які вибори — це можливість почати експериментувати з новими технологіями голосування та тестувати їх в обмеженому режимі.

Використання сучасних технологій може виявитися корисним під час наступних виборів. Деякі народні депутати вважають, що використання електронних машин для підрахунку голосів підвищить якість голосування та процес рахування бюлетенів. Міжнародна фундація виборчих досліджень ([IFES](#)) [зазначає](#), що Україна ще не готова до запровадження системного електронного голосування, але підвищення рівня диджиталізації підрахунку та реєстрації голосів покращить якість виборчого процесу. Отже, запровадження деяких електронних практик під час наступних виборів може бути доцільним, але лише в обмеженому обсязі.

Центральна виборча комісія України вже підготувала [пропозиції](#) щодо проведення виборів після війни, які враховують більшість згаданих вище питань. Завдання в тому — щоб продовжити обговорення та узгодити рішення, ухвалені для всіх зацікавлених сторін, зменшивши при цьому ризики втручання та помилок.

Політичні партії

Основні загрози та зміни:

- Заборона політичних партій
- Забезпечення рівних умов для всіх політичних партій для реєстрації та ведення передвиборчої кампанії

Україна має багатопартійну політичну систему, яка передбачає різноманітність партій і вимагає рівних умов для учасників виборчих перегонів. Основною зміною в межах функціонування політичних партій в Україні став [законопроект № 2243-IX](#), ухвалений 3 травня 2022 року. Він передбачав нову процедуру заборони проросійських політичних партій, що займаються ворожою діяльністю. Ці політичні партії було заборонено рішеннями судів. Представників головної проросійської політичної партії «Опозиційна платформа — “За життя”» (ОПЗЖ) [внесено до санкційних списків](#) Сполучених Штатів, а один з її членів [відкрито закликав](#) до застосування зброї масового знищення проти України. Співзасновника партії Віктора Медведчука, довірену особу Володимира Путіна, передано Росії в межах найбільшого обміну полоненими за всю війну, у ході якого в Україну повернулися понад 200 українських та інших військовослужбовців. Щобільше, аналогічну [заборону](#) на Комуністичну партію та її символіку введено в Україні у 2015 році, а потім [підтверджено](#) рішенням суду у 2022 році.

Утім, є занепокоєння щодо функціонування політичних партій, пов'язане з положеннями про політичну агітацію в Україні. Наприклад, у [законопроекті «Про медіа»](#), ухваленому на основі рекомендацій Європейської комісії щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС, [не було положень](#), що стосувалися регулювання діяльності ЗМІ під час виборів. Це питання слід розв'язати, щоб забезпечити умови, які дадуть змогу політичним партіям конкурувати на рівних під час наступних виборів.

Судова система

Основні загрози та зміни:

- Необхідність пошуку механізмів засудження воєнних злочинів та злочинів проти людяності
- Питання ратифікації Римського статуту
- Продовження судової реформи
- Боротьба з корупцією

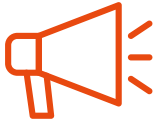
Реформування судової системи України завжди було складним завданням. Багато чого вже зроблено, але ще більше змін потрібно здійснити для того, щоб судова система України належно функціонувала і забезпечувала верховенство права.

З війною постали абсолютно нові виклики, зокрема розслідування та переслідування російських воєнних злочинів. Жодна правова система не готова до раптового широкомасштабного вчинення звірств. Україна все ще не є учасницею Римського статуту, який заснував Міжнародний кримінальний суд (МКС), але вона визнала юрисдикцію суду щодо воєнних злочинів у контексті повномасштабного вторгнення Росії. 41 держава вже передала справу про воєнні злочини в Україні до МКС. У березні 2022 року прокурор МКС Карім А. А. Хан розпочав [розслідування](#) воєнних злочинів і злочинів проти людяності, скоєних Росією в Україні, а 13 березня видав ордери на арешт Володимира Путіна та Уповноваженої з прав дитини в Росії Марії Львової-Белової. Їх [звинувачують](#) у воєнному злочині — незаконній депортації та переміщенні українського населення (дітей).

Під час війни відбулися деякі позитивні зміни в судовій системі. Зокрема, за рекомендацією Європейської комісії, було ухвалено [законопроект](#) про вдосконалення процедури добору суддів Конституційного Суду України. Про це йдеться у [висновку](#) Венеціанської комісії Ради Європи щодо цієї реформи: «Загалом Венеціанська комісія вважає, що проект змін значною мірою відповідає рекомендаціям, викладеним у попередніх висновках Венеціанської комісії. Водночас є ще багато можливостей для вдосконалення».

Зрештою, боротьба з корупцією залишається основним предметом занепокоєння. Громадяни держави та країни-партнери очікують рішучих дій у цій сфері для подальшого демократичного розвитку України. Особливо під час війни, коли ресурси держави мають ефективно використовувати для захисту та визволення населення. Крім того, післявоєнна відбудова потребуватиме значних коштів, розподіл яких також має бути прозорим. Тому Україна повинна продемонструвати, що її інституції готові слідувати найкращим практикам підзвітності та прозорості. У цьому контексті вже відбулися певні позитивні зміни. Наприклад, у липні 2022 року [було призначено](#) керівника Спеціальної антикорупційної прокуратури (САП). З моменту призначення низку [справ](#) було передано до САП, і тепер ця інституція їх розслідує.

ЗМІ та громадянське суспільство

Основні загрози та зміни:

- Обмеження воєнного стану для ЗМІ
- Телемарафон «Єдині Новини», що обмежує конкуренцію між інформаційними телеканалами
- Виклики та можливості для громадянського суспільства

ЗМІ:

Воєнний стан наклав відчутні обмеження на свободу ЗМІ, насамперед на гарантії безпеки як громадян, так і для армії. Наприклад, Міністерство [оборони](#) закликала громадян і ЗМІ не публікувати відеозаписи з місць падіння російських ракет або пересування українських військ і військової техніки. Закон, який регулює ці та інші обмеження, ухвалили у березні 2022 року. У ньому передбачено, що порушення заборони на публікацію фото- і відео з місць падіння російських ракет або пересування українських військ і військової техніки може призвести до [кримінальної відповідальності](#). Ще однією важливою зміною в українській медіасфері став запуск телемарафону «Єдині Новини» (всі канали показують одну і ту саму програму), який транслюють найбільші медіагрупи. Це об'єднало зусилля загальнонаціональних інформаційних телеканалів для показу новин на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації «Єдині новини #UATogether». Рішення про це ухвалила Національна рада безпеки і оборони (РНБО) з метою реалізації спільної інформаційної політики, яку визначили [як](#) «пріоритетне питання для національної оборони». Уряд вимкнув телевізійні канали, які не погодилися з цим рішенням.

Водночас вплив інтернет-платформ на поширення новин в [Україні](#) посилюється. Платформи: Telegram, Twitter, TikTok, Facebook та Instagram — пропонують доступ до новин, але є менш прозорими з погляду джерел та якості інформації. Власники багатьох відомих Telegram-каналів із сотнями тисяч підписників залишаються невідомими. Через це їх неможливо притягнути до відповідальності за порушення законів.

Отже, плюралізм інформації на телебаченні зменшився, тоді як альтернативні джерела стали більш важливими для суспільства. Утім, багато з них не є надійними.

Громадянське суспільство:

Після 2014 року громадянське суспільство в Україні мало значний рівень суспільної довіри. Однак, початок повномасштабної війни створив нові виклики, водночас підвищивши важливість

громадянської активності. Насамперед [суттєво зросла](#) підтримка та вплив волонтерських і благодійних організацій, які займаються військовою та гуманітарною допомогою. Провідні серед них — БФ «Повернись живим», UNITED 24, ГО «Справа Громад», БО «Фонд Сергія Притули», БФ «Фонд Порошенка» та БО «Карітас». Про довіру до цих ініціатив свідчить рівень отриманих пожертв — з лютого 2022 року українці та іноземці задонатили трьом найбільшим фондам та Національному банку України майже \$1 млрд.

Однак війна вплинула на функціонування організацій громадянського суспільства, і дві третини з них [повідомили](#) про значні труднощі, починаючи з лютого 2022 року. Серед основних проблем — фінансовий дефіцит, утримання офісів (здебільшого це пов'язано з електропостачанням) та фізична безпека їхніх команд. Проте більшості організацій вдалося усунути ці проблеми і продовжити свою роботу.

Якщо українське громадянське суспільство успішно витримає виклики війни, його роль у післявоєнній Україні, ймовірно, зросте. Майбутня інтеграція України в ЄС та післявоєнне відновлення і реконструкція вимагатимуть громадського контролю над процесом реформ, що традиційно є важливою роллю українського громадянського суспільства.

Огляд демократичних інститутів України під час війни

